

ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ІСЛАМСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ТРАДИЦІЇ

Янчук Н.Д.,

к.ю.н., доцент,

професор кафедри теорії та філософії права,

Одеський державний університет внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

Сьогодні в світі затверджуються міжнародні стандарти прав людини та укріплюються тенденції інтерпретації прав людини в контексті регіональних, релігійних і національних особливостей правових культур. Хоча права людини закріплені в багатьох міжнародних документах, і складається враження, що сформувався усталений порядок застосування міжнародних стандартів в області прав людини, вони піддаються серйозній критиці. Все частіше зусилля Заходу, спрямовані на пропаганду універсальних стандартів прав людини, найчастіше викликають ворожу реакцію проти «імперіалізму» прав людини та сприяють укріпленню споконвічних цінностей власної культури. В зв'язку з цим особливу актуальність набувають питання прав людини в ісламі, де міжнародні стандарти прав людини вступають в конфлікт з принципами шаріату, що діють в мусульманських державах. Звідси випливає необхідність проаналізувати права людини в контексті ісламської правової традиції.

Проблеми прав людини в ісламі з різних аспектах досліджувались у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Х. Бехруза, Н. Жданова, С. Зайнаб, Я. Коваленка, М. Левчука, О. Лукашевої, А. Массе, М. Марченка, Н. Оніщенко, Е. Крашевського, А. Саїдова, Х. Самих, К. Слюсаря, В. Стешенка, Л. Сюкияйнена, Т. Чепульченка, І. Честнова, В. Чиркіна та ін. Незважаючи на значний вклад у розвиток даної проблематики згаданих учених, проте визначення особливостей розуміння та практики реалізації прав людини в ісламських країнах потребує подальшого уточнення.

Мета дослідження полягає в теоретико-правовому аналізі прав людини в контексті ісламської правової традиції.

Не дивлячись на той факт, що принципи демократії в тій чи іншій мірі присутні практично в кожній арабській країні не одне десятиліття [9, с. 4], питання про права і свободи людини в ісламському праві до середини минулого століття не піднімалися взагалі [1, с. 8].

Справа в тому, що проголошена в міжнародно-правових актах універсальність та найвища цінність прав людини, по суті, виявились не універсальними стандартами, що враховують культурні та інші особливості різних народів світу, а всього лише західними стандартами, західними уявленнями про права людини, котрі незахідними країнами або добровільно приймаються, або насильно їм насаджуються [6, с. 396].

Але останнім часом все частіше звучать міркування про необхідність збереження самобутності народів та їх культур. В зв'язку з чим обов'язковість універсальності прав людини стала розглядатися неоднозначно багатьма авторами [6, с. 385], в том числі і тому, що вона є складно реалізована. На основі таких поглядів в юридичній науці та практиці з'явилась нова концепція – «культурний релятивізм».

Культурний релятивізм у контексті теорії прав людини визначено як «точку зору, згідно з якою місцеві культурні традиції (включаючи релігійну, політичну та юридичну практику) детермінують існування громадянських та політичних прав, що ними користуються особистості у певному суспільстві» [10, с. 870 – 871].

Поки що цінності західної правової традиції з персоноцентричними постулатами про права людини, орієнтовані на високий рівень індустріального розвитку суспільства, дуже важко поєднуються з релігійними установками Близького Сходу, в якому провідну роль відіграє іслам, який надав «визначальне значення для світосприйняття самих широких верств населення» та із всіх світових релігій «найбільш близько стикнувся з державою та правом» [8, с. 3].

Тому закономірне негативне відношення багатьох представників ісламської правової думки та політологів до універсальних стандартів прав людини, котрі сприймаються як засіб ідеологічної експансії, як спроба захоплення культури, нав'язування західних цінностей. Відповідно, неприйняття, відчуження ідеї прав людини в ряді ісламських країн є лише спробою збереження власної правової культури.

В зв'язку з цим сучасні арабські держави умовно можна поділити на дві категорії. До першої відносяться держави, що відкидають міжнародний стандарт прав людини і проводять внутрішню політику ісламізації суспільно-політичного життя (наприклад, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Іран, Пакистан), і, як наслідок, в них ліквідовані всі світські інститути, якщо такі там і мали місце.

Друга категорія держав, яких значно більше, це держави, урядами яких зроблена спроба одночасного «поєднання ісламських інститутів, політичної влади духовенства, яке наділене державними повноваженнями, з формуванням світських політичних інститутів президента, парламенту, політичних партій, характерних для сучасних форм правління, в тому числі і республіканських», закріплених на конституційному рівні прав людини [4, с. 115].

Однак, не дивлячись на те, що більшість країн Близького Сходу визнали та нормативно закріпили права людини на конституційному рівні, відношення ісламського суспільства до них залишається складним та неоднозначним, зазвичай права людини лише декларуються і сприймаються як щось чужорідне для ісламської правової традиції.

Приймаючи до уваги особливості ісламської правової традиції, слід погодитись з думкою О. Васильєва, котрий наголошує, що між ісламським та ліберальним уявленням про права та свободи особистості мають місце глибокі концептуальні відмінності. Якщо з точки зору світського західного підходу джерелом влади та закону є воля народу, то в мусульманському праві джерелом право є воля Аллаха [3, с. 5]. В основі сучасних міжнародних стандартів прав і свобод особистості покладено свободу та рівність, а центральними принципами

ісламської концепції виступає божественна справедливість та богобоязливість [5].

Разом з тим Ісламська декларація прав людини 1990 р. закріплює: «основні права та загальні свободи в ісламі є частиною релігії мусульман і нікому в принципі не дано повністю чи частково перешкоджати їх реалізації, порушувати чи ігнорувати їх, оскільки вони закріплені імперативними божественними нормами, що послані Аллахом в Його Писаннях, передані останнім з його пророків і є завершенням всіх попередніх Небесних Послань, і тому їх дотримання стало поклонінням, зневага або посягання на них є забороненим в релігії, кожна людина несе особисту, а мусульманська община – солідарну відповідальність за їх дотримання» [7, с. 309].

Саме тому ісламська концепція прав людини в значній мірі представляється в якості альтернативи ліберальним поглядам і в силу цього націлена на обґрунтування переваги ісламського бачення прав людини над західними теоріями, а шаріат – над міжнародними стандартами прав людини. Внаслідок цього звинувачення, що висувуються проти ісламу в порушенні прав людини сприймаються як докір на адресу шаріату в цілому, негативна оцінка правової системи мусульманського світу, котра не відповідає сучасному розумінню права та справедливості [7, с. 280]. Цьому є логічне пояснення. Відмінною рисою мусульманської правової традиції є її формування на основі ісламу. В ісламі концепція прав людини будується на переконаності в тому, що Всевишній є автором закону та джерелом прав людини. Права людини, даровані Всевишнім, не можуть в силу свого походження бути скорочені або упереджені урядом, керівництвом чи будь-якою правлячою групою. Ніхто не має права видозмінювати їх на свій розсуд. Інша особливість ісламського права – підпорядкування людини у її зовнішньо вираженій поведінці волі Аллаху. Як наслідок, шаріат ґрунтується на ідеї обов'язків, покладених на людину, а не на її правах. Ще один момент пов'язаний з важливою рисою ісламського права – релігійний принцип застосування (ісламські стандарти прав людини містять

положення, що захищають статус мусульманина по відношенню до немусульманина, закріплюють нерівний статус чоловіка та жінки тощо).

Згадані особливості правового регулювання статусу людини за шариатом не стикаються з сучасними уявленнями про статус людини в західноєвропейській юриспруденції [2, с. 9]. Більше того, в умовах глобалізації на перший план виходить гнучкість правового регулювання, взаємозамінність норм. Ісламське право, во-перше, апріорі не володіє такою гнучкістю, а, по-друге, шариат проблемно поєднується з іншими правовими культурами, відповідно, взаємодія норм шариату зі світськими нормами ускладнена. Все це призводить до конфлікту культур та сприйняття шариату та ісламу в цілому негативно [8, с. 138-140].

Висновок.

Отже, незважаючи на суттєво різницю в підходах до розуміння прав людини, ісламська правова традиція визнає більшість прав та свобод людини, закріплених в універсальних стандартах прав людини, але ставить їх в залежність від дотримання імперативних приписів шариату, котрий вносить своє «забарвлення» в природу прав людини. Хоча іслам вбачає важливі відмінності між релігійним та світським життям людини, але фактично їх не розділяє. Тому розуміння та практика реалізації прав людини в ісламських країнах відрізняється від західних стандартів, в котрих релігійний підхід не впливає на формування позитивного права.

Список використаних джерел:

1. Аль Али Насер Абдель Рахим Защита прав и свобод человека в арабских странах: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2015. 196 с.
2. Али Ареф Алиян Статус личности по мусульманскому праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1991. 16 с.
3. Васильев А. М. Исламский экстремизм как выражение кризиса мусульманской цивилизации. *Азия и Африка сегодня*. 2003. № 5 (550). С. 2–12.

4. Зайнаб С. Имплементация международных соглашений по правам человека в арабском мире (гражданские и политические права) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Киев, 1994. 22 с.
5. Льюис Б. Свобода и справедливость на сегодняшнем Ближнем Востоке http://www.globalaffairs.ru/number/n_5080
6. Марченко М. Н. Государство и право в условиях глобализации. М.: НОРМА, 2009. 400 с.
7. Права человека: итоги века, тенденции, перспективы /Под общ. ред. чл.-корр. РАН Е.А. Лукашевой. М.: НОРМА, 2002. 448 с.
8. Сюкияйнен Л.Р. Мусульманское право. Вопросы теории и практики / Отв. ред. Туманов В.А. М: Наука, 1986. 238 с.
9. Ханнаши Самих. Модели перехода к демократическому государственно-правовому режиму в странах Арабского Востока : теоретико-правовые аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тамбов, 2010. 21 с.
10. Fernando R. International Human Rights and Cultural Relativism. *Virginia Journal of International Law*. 1985. Vol. 12. № 4. P. 868-879.